

CZU:811.161.1'373.23'25+821.161.1.09
[https://doi.org/10.52505/1857-4300.2022.3\(318\).03](https://doi.org/10.52505/1857-4300.2022.3(318).03)

UNIVERSUL ONOMASTIC DIN PROZA FANTASTICĂ A LUI MIHAIL BULGAKOV: DIMENSIUNEA TRADUCERII

Inga DRUȚĂ

Doctor habilitat în filologie, conferențiar cercetător
E-mail: idruta@yahoo.fr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6180-653X>
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” (Chișinău)

The Onomastic Universe in the Fantastic Prose of Mikhail Bulgakov: the Dimension of Translation

Abstract

Proper names are double-character words: national and international. This is why translation requires an in-depth knowledge of the culture and civilization of the source language people. If a name is used for communication purposes (in a literary work), it must be treated in a special way. These are the most difficult cases for a translator, who has to be creative. Transferring names from one culture to another requires communication skills, but also intercultural skills: respect for traditions and cultural values.

Proper names-anthroponyms can only be translated in certain contexts, where they describe a character, but are usually preserved intact. Usually proper names from stories, nicknames, but also some suggestive literary character names are translated and adapted. In most cases, the names of literary characters are not translated, but reported over to facilitate cultural transfer and eventually annotated.

Thus, the translation process oscillates between science and art.

Keywords: onomastics, proper names, translation, names of literary characters, cultural transfer, creativity.

Rezumat

Numele proprii sunt cuvinte cu dublu caracter: național și internațional. Acesta este motivul pentru care traducerea necesită o cunoaștere aprofundată a culturii și a civilizației poporului vorbitor al limbii-sursă. Dacă un nume este folosit în scopuri de comunicare (într-o operă literară), el trebuie tratat într-un mod special. Acestea sunt cele mai dificile cazuri pentru un traducător, care trebuie să fie creativ. Transferul de nume de la o cultură la alta presupune abilități de comunicare, dar și abilități interculturale: respect pentru tradiții și valori culturale.

Numele proprii-antroponime pot fi traduse doar în anumite contexte, în care ele descriu un personaj, dar de obicei sunt păstrate intacte. Se traduc și se adaptează, de obicei, numele proprii din povești, supranumele, dar și unele nume de personaje literare sugestive. În cele mai multe cazuri, numele personajelor literare nu se traduc, ci sunt reportate pentru a facilita transferul cultural și, eventual, adnotate.

Astfel, procesul de traducere oscilează între știință și artă.

Cuvinte-cheie: onomastică, nume proprii, traducere, nume de personaje literare, transfer cultural, creativitate.

Numele proprii, fie asemantice (referențiale, desemnatoare sau apelative), fie semantice (descriptive sau modificate), prezintă dificultăți de traducere atât lingvistice, cât și culturale. La nivel semasiologic, funcția de desemnare a numelor proprii servește la identificarea unei entități sau a unui concept. O a doua categorie mare o formează numele proprii care, nefiind lipsite de sens, au conotații și actualizează semnificații contextuale (Lungu-Badea, 2011, p. 161).

Numele proprii literare trec printr-un proces de preluare prin transliterare (reportare) la traducerea literală (prin echivalență lexicală și/sau semantică) până la adaptarea și crearea de noi nume proprii și ergonime, în funcție de cerințele, așteptările și intențiile multiple de traducere (psihologice, semantice, culturale, ideologice) (Lungu-Badea, 2011a, p. 76).

Spre deosebire de caracterul de marcă esențială și, prin acesta, de cel de marcă socială a numelui de persoană, numele unui personaj literar este, în același timp, și marcă de identitate, și marcă de caracterizare (Irimia, 1999, p. 205). Numele este consubstanțial personajului, fiind de nedespărțit de purtătorul imaginat de creatorul literar. În consecință, numele nu poate fi oricare, pentru că identitatea personajului „și află originea înainte de toate în nume” (*ibidem*). Prin asumarea unei asemenea interpretări, numele personajelor literare sunt realizări prototipice, ceea ce înseamnă că ele sunt conceptualizări matriceale ale ființelor create de un scriitor. Numele fapturilor ficționale au caracter emblematic, ceea ce face ca exemplaritatea personajelor să fie modelată de (și prin) nume (Milică, 2013, p. 83).

Dificultatea problemei în discuție rezultă din faptul că numele proprii ocupă un loc aparte în sistemul mijloacelor lexicale, având o destinație particulară față de apelativele obișnuite în procesul comunicării. Numele sunt cuvintele cele mai generale și „mai speciale” în același timp; ele sunt cuvinte cu dublu caracter: internațional și național. Iată de ce traducerea lor impune o cunoaștere detaliată a culturii și a civilizației poporului vorbitor al limbii-sursă. În limba originalului există deja o serie de asociații de nume care contribuie la realizarea unor expresii funcționale și care nu trebuie pierdute în cazul traducerii, ci înlocuite prin asociații având aceeași valoare în limba-țintă, astfel încât pierderile să fie cât mai mici.

Dacă un nume este folosit în scopuri comunicaționale – nume „grăitor” sau sugestiv – într-o operă literară, el trebuie „tratat” într-un mod deosebit. Ne aflăm, în acest caz, în fața unei conversiuni contextuale a numelui propriu sau, mai exact, în fața unei „acumulări” de sensuri care apropie numele de un apelativ existent (sau care a existat) în limba respectivă. Acestea sunt cazurile cele mai dificile pentru traducător, care trebuie să dea dovadă de creativitate.

Numele proprii-antroponime pot fi traduse doar în anumite contexte, în care ele descriu un personaj, dar de regulă sunt păstrate intacte. Se traduc și se adaptează, de obicei, numele proprii din povești, basme (engl. *Cinderella*, fr. *Cendrillon*, rus. *Золушка*, rom. *Cenușăreasa*), supranumele sau porecelele (engl. *Richard the Lionheart*, fr. *Richard Cœur de Lion*, rus. *Ричард Львиное Сердце*, rom. *Richard Inimă de Leu*), dar și unele nume de personaje literare sugestive. Atunci când numele propriu este transparent într-un context literar, este important de evidențiat toate efectele ce țin de semnificația numelui: *My Lord Turnabout* devine în franceză *Monseigneur Girouette*.

Destinul lui Mihail Bulgakov pare guvernat de același amestec de satiră, fantastic și tragism care e amprenta operei sale. Scriitorul a abordat de-a lungul vieții multe stiluri și genuri literare, în care fantasticul își va găsi locul în scrieri cu caracter științific precum *Ouăle fatale* și *Inimă de câine*, dar și în cele în care este prezentat caracterul social, precum *Diavoliada*. Simbolistica prozei sale este densă, iar temele sale fantastice au rădăcini în realitatea socială în care se afla Bulgakov. Astfel, în spatele experimentului al cărui subiect este câinele Șarik se remarcă dorința omului de a găsi elixirul tinereții, prototipul evenimentului științific, deschizător de perspective nebănuite, îl constituie una din numeroasele descoperiri în domeniul medicinei de la începutul veacului – ipoteza „întineririi omului”, despre care s-a scris foarte mult în presa vremii, dându-se naștere nenumăratelor presupuneri și zvonuri aproape de domeniul fantasticului.

Lumea descrisă în *Diavoliada* și în *Ouăle fatale* este una haotică și halucinantă, în care umorul, ironia, sarcasmul și dramatismul alternează sau se întrepătrund, iar fantasticul fuzionează cu realul, văzut prin filtrul unei conștiințe îndrăznețe. În *Ouăle fatale*, un profesor dement inventează o rază de lumină, „raza vieții”, care, printr-un accident, aduce lumea într-un coșmar SF, populat de struți giganti și reptile uriașe. În *Diavoliada*, un mediocru angajat al registraturii se trezește prins, ca într-o poveste kafkiană, în ițele unui coșmar birocratic. Ambele personaje au în comun lupta acerbă cu haosul sistemului, cu un mediu care, încet, dar sigur, denaturează orice identitate. Mihail Bulgakov își retrăiește spaimile și nevrozele, dar și revolta ori neputința în fața terorii, drapate în fantasticul literar halucinant. Dispoziția lui antitotalitară va genera apariția grotescului și fantasticului în proza sa, exprimată inclusiv prin numele personajelor.

Cel mai adesea, traducătorii decid să păstreze varianta originală din limba sursă, dat fiind faptul că traducerea numelor proprii li se pare inutilă. Ei consideră

că varianta rusă a numelor personajelor declanșează mai multe asocieri printre cititorii interesați de valorile culturale rusești. În textul original, epopeea diabolică reunește un număr impresionant de nume care formează constelația semnificațiilor unei stări de lucruri specifice Rusiei anilor 1930, cu semne clare ale Apocalipsei evanghelice. Esența umană și numele personajului *Rokk*, din nuvela *Ouăle fatale*, evidențiază ironia sortii oricărui individ care ajunge în mașina diabolică a bolșevismului. În limba rusă, *рок* înseamnă „fatum, fatalitate”. Dublată, litera *k* accentuează forța irevocabilă a destinului orb. Fiind posesorul unei forțe miraculoase, profanul *Rokk* pune o țară întreagă în pericol de a dispărea. Traducătorii versiunii de la Polirom adnotează numele personajului în scopul facilitării recreării asocierilor cititorilor și în română prin nota de subsol: „Joc de cuvinte: *rok* înseamnă destin în limba rusă” (p. 50).

Într-o variantă rămasă în portofoliul unei edituri, cu denumirea *Ouăle destinului*, traducătorul acesteia a ales să echivaleze numele personajului *Рокк* prin *Destinn*, care, în opinia noastră, atenuază ideea exprimată prin *Rokk* de „forță supranaturală, voință divină care determină în mod prestabilit și implacabil mersul lucrurilor și viața oamenilor”. Eventual, în cazul în care se optează pentru traducere și nu report, numele *Рокк* ar putea fi echivalat prin *Fatum*.

Și un alt nume „grăitor” din nuvela *Ouăle fatale* reportat de traducători este numele comisarului pentru agricultură *Птаха-Поросюк*, explicat printr-o notă de subsol: „*Ptaha-Porosiuk* – de la *ptaha* – zburătoare și *porosionok* – purceluș (rus.)” (p. 42). Astfel, cititorul vorbitor de română poate percepe ironia din replica: „Это какая-то скотина, а не Птаха”/„*Ptaha* ăsta este o vită!” (p. 80).

În schimb, o poreclă a unui personaj secundar – *Козуи Зоб* – a fost echivalată prin *Gușă de Țap* (p. 65), unica excepție din inventarul onomastic al nuvelei.

Traducerea este o vizualizare sau o reducere a numelor la o imagine concretă. Creând o realitate, autorul numește spațiile, lucrurile, evenimentele și lumea. Traducerea presupune crearea unei realități astfel, încât atunci când cititorul va sesiza realitatea dată, el să fie deja încadrat în „regatul realității autorului”.

În nuvela *Diavoliada*, cel mai remarcabil personaj este *Кальсонер*. Numele său a fost preluat de traducători ca atare – *Kalsoner* – și explicat printr-o notă de subsol: numele provine de la *kalsonî* – *izmene* (p. 103). Intriga lucrării se țese în jurul acestui nume: funcționarul Korotkov a interpretat greșit o dispoziție a lui *Kalsoner*, luând semnătura acestuia drept cuvântul *kalsonî*. Argumentul cel mai relevant pentru report este faptul că varianta rusă – *Kalsoner* – sugerează perfect caracterul sovietic al birocrăției întruchipate de acest personaj ipocrit, care are doar o dovadă de identitate – celebrele elemente ale lenjeriei militare. Într-o altă versiune, neapărută (din portofoliul unei edituri), traducătorul a optat pentru varianta *Izmener*, care exprimă în mod similar, în opinia noastră, intențiile ironice ale scriitorului.

În aceeași nuvelă, apare un personaj bizar: *Ян Собеский*. Traducătorii transliterează acest nume: *Jan Sobieski* și îl adnotează: „Bulgakov dă acestui

personaj numele conducătorului de oști și rege al Poloniei, Jan Sobieski (1629-1696), spre a ironiza, ca de obicei, avalanșa de abrevieri din anii de după revoluție. *Sobes – soțialnoe obespecenie* (asigurări sociale)” (p. 121). Același personaj afirmă: „Я уже подал заявление об утверждении моей новой фамилии – *Софвосский*. Это гораздо красивее и не так опасно.” „Am și înaintat o cerere să mi se acorde un nou nume de familie – *Sořvoski*. E mult mai plăcut și nu-i atât de primejdios”. Și acest nume este comentat de traducători: „De la abrevierea *sořvos – soțialnoe vospitanie* (educație socialistă)” (p. 121).

Urmărind aceleași intenții ironice, Bulgakov numește un personaj *Генриетта Потановна Персимфанс*. În nota de subsol se precizează că numele persiflant *Persimfans* reprezintă o „abreviere încetățenită pentru *pervii simfoniceskii ansambl'* – primul ansamblu simfonic fără dirijor; a funcționat din 1922 până în 1923” (p. 122).

Prin nuvela *Inimă de câine* se proiectează o critică aspră la adresa comunismului și a dorinței comuniștilor de a crea „omul nou”. În primele secvențe textuale, apare protagonistul, un câine vagabond jigărit, lihnit de foame: „– Куть, куть, куть! *Шарик*, а *шарик*... «Шарик» она назвала его... Какой он к чёрту «Шарик»? Шарик – это значит круглый, упитанный, глупый, овсянку жрёт, сын знатных родителей, а он лохматый, долговязый и рванный, шляйка поджарая, бездомный пёс”. Am comparat două versiuni în română ale nuvelei și am constatat că traducătorii au avut o abordare diferită față de numele propriu *Шарик* și, ulterior, *Шариков*. În traducerea realizată de Gabriela Abăluță (Editura Unu, 1990), se optează pentru traducere: „– Cuțu, cuțu, rotofeiule, sărman *gogoloi*... *Gogoloi*... Îi spusese «*Gogoloi*»... Cum adică? *Gogoloi* vrea să zică un câine rotofei, gras, prost, care mănâncă fiertură de arpacaș și are părinți nobili, în timp ce el nu-i decât o corcitură, un câine vagabond costeliv și schilod” (p. 7). Când, în urma operației suportate, câinele se transformă într-o creatură umanoidă – un proletar, a cărui filosofie de viață este: „N-are niciun rost să înveți să citești, când mirosul cărnii îl simți de la o poștă”, el pretinde că trebuie să aibă un nume, ca orice om, și un act de identitate, devenind *Полиграф Полиграфович Шариков*. Și în acest caz traducătoarea echivalează numele protagonistului: *Poligraf Poligrafovici Gogoloi*.

În secvența citată, *Шарик* este un element codificator, fiind un nume de câine frecvent la ruși, iar *Шариков* este un nume de familie ca oricare altul în realitatea Rusiei, având, în textul operei, și conotații specifice. În versiunea tradusă, conotațiile specifice realităților rusești se pierd, deoarece termenul *Gogoloi*, familiar și popular, desemnează o realitate românească. În plus, *Poligraf Poligrafovici Gogoloi* este o combinație cel puțin bizară.

În versiunea de la Polirom, se optează pentru report, numele câinelui fiind transliterat: *Şarik*, ca și numele proletarului *Şarikov*. O notă de subsol precizează că *Şarik* este diminutiv de la *şar* – „biluță, balonaș” (apelativ

alintător, în rusă, pentru căței). În schimb, numele *Șarikov* nu se explică mai târziu, deși se impunea, credem, o precizare, potrivit căreia acest nume exprimă exact hibridul despotoc proletar bolșevic – câine rătăcitor, care s-a imaginat capabil să ajungă, peste noapte, în fruntea statului, culturii și științei, toate construite de-a lungul mileniilor.

Prin urmare, în cele mai multe cazuri, numele personajelor literare nu se traduc; sunt reportate pentru a facilita transferul cultural și, eventual, adnotate. Cazurile foarte rare de traducere necesită prudență și creativitate pentru un rezultat de succes.

Referințe bibliografice:

IRIMIA, Dumitru. *Introducere în stilistică*. Iași: Polirom, 1999.

LUNGU-BADEA, Georgiana. Un panorama de la traduction roumaine des noms propres (roumain-français). În: *De la linguistique à la traductologie: interpréter-traduire*. Tatiana Milliaressi (éd.). 2011, p. 161-177.

LUNGU-BADEA, Georgiana. La traduction (im)propre du nom propre littéraire. În: *Translationes*. 2011a, 3, p. 65-79.

MILICĂ, Ioan. *Lumi discursive. Studii de lingvistică aplicată*. Iași: Junimea, 2013.

Surse:

BULGAKOV, Mihail. *Inimă de câine*. București: Editura UNU, 1990. Trad. de Gabriela Abăluță.

BULGAKOV, Mihail. *Ouăle fatale. Diavoliada*. Iași: Polirom, 2011. Trad. de Tatiana Nicolescu, Izolda Vîrsta. Note de Mircea Aurel Buiciuc.

BULGAKOV, Mihail. *Inimă de câine. Însemnări pe manșete*. Iași: Polirom, 2011. Trad. de Alexandru Calais, Paraschiva Bădescu, George G. Potra. Note de Mircea Aurel Buiciuc.

БУЛГАКОВ, Михаил. *Роковые яйца. Дьяволиада. Собачье сердце*. Повести. Москва: Азбука, 2007.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.01 *Valorificarea științifică a patrimoniului lingvistic național în contextul integrării europene*, Institutul de Filologie Română „B.P.-Hasdeu”.